

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

- Dansk Numismatisk Forening • Føroya Myntsavnarafelag • Myntsafnarafélag Íslands •
- Norsk Numismatisk Forening • Numismatiska Föreningen i Åbo • Skånes Numismatiska Förening •
- Nationalmuseets Myntkabinett • Den kgl. Mønt- og Medaillesamling • Kungl. Myntkabinettet •
- Lunds Universitets Historiska Museum • Myntkabinettet, Universitetet i Oslo •
- Suomen Numismaattinen Yhdistys • Svenska Numismatiska Föreningen •
- Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger • NTNU Vitenskapsmuseet •
- Uppsala universitets myntkabinett • Numismatiska Forskningsgruppen •
- Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns •

*Fremstilling af blanketter
til penninge i 800-årenes Ribe*

*Auðbiörn i Lund, ett nytt runmynt
från Sven Estridsen*

*Exlibris, postkort og konvolutter
med nordiske mønter og medaljer*

*Medalj från SNF i samband
med Nordisk Numismatisk Unions
möte i Stockholm*

Nr. 3 • September 2025

Fremstilling af blanketter til penninge i 800-årenes Ribe

Af Claus Feveile

S kiftet i Ribe fra sceattas til penninge i første del af 800-årene medførte behovet for blanketter af en størrelse og form, som man ikke tidligere havde erfaring med. De små sceattas måler kun 11-12 mm, og her er blanketten ret tyk, omkring 1 mm, og præget står ofte ret højt på begge sider. Blanketterne til penninge er helt anderledes, cirka 19,7 mm og meget tyndere. De er også velprægede, men selve præget er sjældent så højt som på de små sceattas. Det har altså krævet en anden teknik at fremstille de brede og tynde blanketter i modsætning til dem, man havde anvendt i op mod 100 år.

Fundet af Damhus-skatten i 2018 med dens 266 mønter gav med ét slag en hidtil ukendt indsigt i en Ribe-udmøntning fra anden fjerdedel af 800-årene (Moesgaard og Feveile 2018; Feveile 2021). Udmøntningen består af to mønttyper, en penning og en halvpenning (Feveile, i tryk). Penningen, der har et ansigt på den ene side og en hjort på den anden (Fig. 1a), hører til Malmers kombinationsgruppe KG 4 og kaldes efterfølgende for KG 4:1 Ansigt/fremadskuende hjort. På halvpenningen, KG 4:2 Skib/fremadskuende hjort, er ansigtet skiftet ud med et skib (Fig. 1b), mens hjorten kombineres med lidt andre bitegn. Penningen måler cirka 19,5 mm og vejer cirka 1 gram, mens halvpenningen er en smule mindre, cirka 17,6 mm og vejer cirka 0,5 gram.

Begge mønttyper er præget med to cifrede antal stempler. Produktionen må have været relativt omfattende og skal for penningens vedkommende formentlig tælles i hundredtusindvis (Feveile 2021, 58). Der er ingen sikker, snæver datering af hverken starttidspunkt,

Udarbejdet med støtte fra Sven Svenssons stiftelse för numismatik.

Mønterne fra Damhus-skatten er tilgængelige i høj opløsning online på sol.musvest.dk. Søg på SJM 810 i "Simpel søgning".

Figur 1a

Figur 1b

Figur 1.

a) Penning, SJM 810x68. Tydelig kantet. På hjortesiden ses der passerstreg forneden og til højre.

b) Halvpenning, SJM 810x48. Kantet og med en kort del af passerstreg ude til venstre på skibside.

Foto: Museum Vest.

varighed eller ophør af udmøntningen, men den må rimeligvis placeres indenfor 10-20 år, i runde tal mellem cirka 830 og cirka 850.

Blanketter

Når man betragter den nye mønttype, både halv- og helpenningen, bemærker man, at blanketten ofte er lidt kantet og ikke cirkelrund. Det viser tydeligt, at den er klippet ud af en tynd metalplade af sølv, i modsætning til at være standset ud af pladen med et såkaldt stanse-rør. Hvis man prøver at klippe en cirkel ud af et stykke blankt papir, opdager man, at det i praksis slet ikke er så nemt at ramme en pæn, jævn, rund cirkel. Så hvordan gjorde man, når der tilmed skulle klippes i en tynd metalplade af sølv med en form for pladesaks, og man samtidig skulle sørge for at ramme den korrekte diameter, der sikrede at de færdige mønter holdt målet – og ikke mindst vægten?

I vore dage er vi vant til, at den samme type mønt vejer præcis det samme. Det var langt fra gældende tidligere, hvor man ofte ser forordninger om, at et vist antal mønter skal veje en given vægt. Den enkelte mønt kunne dermed ligge i en normalfordelt kurve omkring et gennemsnit. Det ses også på mønttypen Ansigt/fremadskuende hjort, hvor gennemsnittet er 0,98 gram, mens de letteste og tungeste mønter vejer henholdsvis 0,78 og 1,24 gram. Den bedste måde at få den mest præcise vægt har været at sørge for ensartet tykkelse og diameter på blanketten.

Der er ikke spor efter udhamring eller valsning af pladetykkelsen, men derimod klare tegn på, hvordan man sikrede en ensartet diameter på mønterne. På omtrent 80 mønter af typen Ansigt/fremadskuende hjort ses således tydelige spor efter en fordybet prik i blankettens midte og/eller en tydelig cirkulær streg, langs dele af blankettens kant (Tabel 1 og fig. 2). Man har altså anvendt en passer til at opridsede blankettens kant på det tynde metal. Når passeren drejes rundt, skærer passerens spids et lille hul i midten, men der langs randen rides en fure i metallet. Herefter er blanketten klippet ud af metalpladen, hvilket giver sig til kende i blanketternes let kantede form. Nogle gange har saksen klippet direkte på eller måske lidt indenfor stregen – og så er den væk, men andre gange er der efterladt en smule af stregen synligt yderst på blanketten. I et enkelt tilfælde, er der klippet så skævt, at en lille del af nabocirklen er bevaret! Det viser os, at man har lavet cirklerne helt tæt på hinanden på en strimmel udhamret sølvbarre og derefter klippet blanketterne ud. Jo tættere man placerede cirk-

Tabel 1.
Registrering af sikre spor efter midtpunkt og/eller passerstreg på henholdsvis ansigts- og hjortesiden på alle kendte KG4:1 Ansigt/fremadskuende hjort.
M: Malmer 2023, FP: Fundprotokol, Nationalmuseet København, x: fundnummer, Damhus-skatten, SJM 810.

	Ansigtssiden midtpunkt	Ansigtssiden passerstreg	Ansigtsside midtpunkt og passerstreg	Hjortesiden midtpunkt	Hjortesiden passerstreg	Hjortesiden midtpunkt og passerstreg
Mønt ID	FP9533.2 M70.1099 M71.1100 x11 x21 x24 x30 x34 x41 x55 x70 x85 x88 x92 x93 x95 x107 x120 x121 x131 x160 x161 x174 x187 x233 x251 x265	x241	x1 x4 x18 x25 x36 x58 x82 x84 x99 x113 x129 x130 x133 x138 x145 x168 x170 x171 x177 x195 x213 x225 x257	x13 x23 x37 x47 x57 x66 x73 x123 x158 x166 x183 x212 x261 x262 x265	x98 x147 x182 x243	x43 x53 x86 x109 x148 x149 x207 x240 x246 x263
Antal	27	1	23	15	4	10

Figur 2a

Figur 2b

Figur 2.
Eksempler på midtpunkt og passer-
streger, alle fra Damhus-skatten.
a) SJM 810x86.
b) x148.
c) x171.
d) x225.
e) x240.

Bemærk nabocirklen på x148
(se også foto på bladets forside).

Foto: Museum Vest.

Figur 2c

Figur 2d

Figur 2e

Figur 3.
Eksempler på midtpunkt på KG 5.
a) Birka, grav 508, Malmer 75.1112.
b) Bramming Nygård, Sydvestjylland
SJM 949x142.

Foto: a) Ola Myrin, Historiska Museet
b) Museum Vest.

Figur 3a

Figur 3b

lerne på hinanden, jo flere blanketter kunne man få ud af en given plade. Afstanden på de to cirkler er da heller ikke mere end 0,3 mm! Afklippet uden om blanketterne er naturligvis røget tilbage i smeltediglen sammen med andet metal til nye sølvbarre, klar til nye mønter.

Tilklipningen af blanketterne var uden tvivl en selvstændig proces, hvor mange blanketter blev gjort færdige i én arbejdsproces. De blanke sølvskiver uden præg blev derefter, én efter én, placeret mellem de to møntstemppler. Det er derfor tilfældigt, om punktet og/eller cirklen er på ansigts- eller hjortesiden. Det afhang nemlig af, hvordan blanketten tilfældigt vendte mellem under- og overstemplet. Man ser altid kun dele af opstregning og/eller midtpunkt på den ene side af blanketten, aldrig på begge sider. Samtidig kan man forbavses over, hvor tit centerprikken og til dels også passerstregen overlever prægningen.

Prik/cirkel ses som sagt ganske hyppigt på KG 4:1 Ansigt/fremadskuende hjort, mens der kun er registreret dele af en passerstreg på en enkelt af de blot 18 kendte halvpenninge. På de yngre penninge, KG 5 Ansigt/bagudskuende dyr, ses prik/passerstreg på flere mønter (Fig. 3), mens det kun er konstateret med sikkerhed på et par mønter af typen KG 6 Ansigt/bagudskuende dyr. Fortsatte man med at anvende passeren til opstregning af blanketter, eller er der mon tale om tale om tiloversblevne blanketter fra en produktion af KG 4:1 Ansigt/fremadskudende dyr, der er anvendt med stempler til en KG 5 Ansigt/bagudskuende dyr?

En række af penningene fra 800-årene tilskrives Hedeby: KG 3 der består af fem hovedtyper, samt formentlig også KG 4:3 Haner/skib. Her er der kun med sikkerhed konstateret en prik midt på blanketten i et enkelt tilfælde (Malmer 2023 10.1015 på Carolus-siden, kraftig forstørrelse af foto på KMK). På andre KG3 mønter ses på DOR/STAT-siden en lille prik i positiv midt på præget (for eksempel Malmer 2023 18.1029, 31.1010, Gudme KMMS FP 6794.2). Da prikken er i positiv, har den ikke noget at gøre med tildannelse af blanketten – men måske er der tale om en markering af stemplet, så gravøren havde et midtpunkt at orientere sig efter? Lignende spor fra gravørens arbejde kendes også på langt senere mønter (Moesgaard 2003). De manglende spor efter passer viser, at man havde her en anden teknik end på møntværkstedet i Ribe til at opnå en ensartet størrelse og præcis klipning/udstansning.

Den nøjagtige opstregning af blanketterne og dermed en præcisering af vægten, så godt det har kunnet lade sig gøre, understreger den akkurate, der er langt i den tidligste udmøntning af hel- og halvpenninge i Ribe. Møntherren, den danske kongemagt, har villet præstere et kvalitetsprodukt som aftagerne let har villet acceptere og anvende i de daglige betalinger.

Litteratur

- Feveile, C. 2021. Damhus-skatten – en foreløbig præsentation af en Ribeudmøntning fra tidlig 800-årene. *Arkæologi i Slesvig/Archäologie in Schleswig* 18, 2020, 51-66.
- Feveile, C. i tryk. KG 4:2 Skib/fremadskuende hjort – en halvpenning fra 800-årenes Ribe. *NNUM*.
- Feveile, C. & J.C. Moesgaard. 2018. Damhus-skatten – et fantastisk indspark til den tidlige mønthistorie. *By, marsk og geest* 30, 28-30.
- Malmer, B. 2023. *Serpents and Crosses. Scandinavian coinage from the time of Louis the Pious, Knut the Great, Harthaknut, and Anund Jakob*, Stockholm 2023.
- Moesgaard, J.C. 2003. Med møntgravøren på arbejde. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 2003:3-4, 59-61.